

8. Verbych, S. O. (2014), "Transformation of Ukrainian onimnoho space: intra- and extralinguistic factors", *Linguistics* ["Transformatsiya ukrayins'koho onimnoho prostoru: vnutrishn'o- ta pozamovni chynnyky", *Movoznavstvo*], No 2, pp. 15–23.
9. Kalinkin, V. (2003), "Space of onims and poetonimosfera: general and specific in scope and content" *Scientific notes. Series: Linguistics* ["Onimnyy prostir ta poetonimosfera: zahal'ne i spetsyfichne v obsyazi y zmisti", *Naukovi zapysky. Seriya: Movoznavstvo*], Part 1, pp. 24–27.
10. Kara-Vasilyeva, T. V., Chehusova, S. A. (2005), *Decorative Art of Ukraine of the XX century. In search of "grand style"* [*Dekoratyvne mystetstvo Ukrayiny XX stolittya. U poshukakh "velykoho stylyu"*], Kyiv, 280 p.
11. Podolskaya, N. (1988), *Dictionary of Russian onomastic terminology* [*Slovar' russkoy onomasticheskoy terminologii*], Moscow, 192 p.
12. Selivachov, M. R. (2009), *Lexicon of Ukrainian ornamentation (iconography, nomination, style, typology)* [*Leksykon ukrayins'koyi ornamenti (ikonohrafiya, nominatsiya, stylistyka, typolohiya)*], Kyiv, 408 p.
13. Suprun, V. I. (2011), "Reflections on Onomastic Terminology", *Volgograd State. Ped. Un. Series: Philological Sciences* ["Razmyshleniya nad onomasticheskoy terminologiyey", *Izd. Volgogr. gos. ped. un-ta. Seriya: Filologicheskiye nauki*], No. 8, pp. 133–138.
14. Tkachenko, V. "Sacred function of eggs in the spiritual culture of Ukrainian ethnicity and ethnic Ukraine" ["Sakral'ni funktsiyi yaytsya v dukhovnyy kul'turi ukrayins'koho etnosu ta etnichnykh hrup Ukrayiny"], available at: <http://mue.etnolog.org.ua/zmist/2011/220.pdf>
15. Torchynskyy, M. (2008), *The structure of onims' space of Ukrainian language* [*Struktura onimnoho prostoru ukrayins'koyi movy*], Khmelnytsky, 548 p.
16. Cilyna, M. (2015) "Structural Classification Ukrainian ideonimiv", *Scientific Proceedings of the National University "Ostroh Academy". Series: "Philological"* ["Strukturna klasyfikatsiya ukrayins'kykh ideonimiv" *Naukovi zapysky Natsional'noho universytetu «Ostroz'ka akademiya»*. Seriya: «Filolohichna»], Issue 58, pp. 283–285.
17. Shestakova, S. (2015), "On the stratification of contemporary onomastic space", *Types and functions of language units: science* ["Do pytannya pro stratyfikatsiyu suchasnoho onomastichnoho prostoru", *Typolohiya ta funktsiyi movnykh odynits*], Lutsk, No1 (3), pp. 232–240.
18. Yaremiv, M. (2006), *Art: types, genres: Dictionary of terms of art* [*Mystetstvo: vydy, zhanry: slovnyk-dovidnyk obrazotvorchykh terminiv*], Ternopil, 80 p.
19. Wiktionary, available at: <https://uk.wiktionary.org/wiki>

Надійшла до редколегії 17.02.2017

УДК 811.2'42

М. О. Камінська

Київський національний лінгвістичний університет

РЕПЕРСПЕКТИВІЗАЦІЯ СИТУАЦІЇ З ІМПЛІЦИТНИМ ВИРАЖЕННЯМ НЕГАТИВНОЇ ОЦІНКИ МОВЦЯ (на матеріалі англомовного діалогічного дискурсу)

Розглянуто механізм реперспективізації ситуації як засіб вираження мовцем негативної оцінки імпліцитно. Обґрунтовано суть поняття перспективи та реперспективізації у комунікації, виокремлено її типи та підтипи. На ілюстративному матеріалі англомовного діалогічного дискурсу проаналізовано реалізацію механізму реперспективізації ситуації з імпліцитним вираженням негативної оцінки мовця.

Ключові слова: перспектива, реперспективізація, імпліцитна негативна оцінка, діалогічний дискурс.

Каминская М. А. Киевский национальный лингвистический университет. **РЕПЕРСПЕКТИВИЗАЦИЯ СИТУАЦИИ С ИМПЛИЦИТНЫМ ВЫРАЖЕНИЕМ НЕГАТИВНОЙ ОЦЕНКИ КОМУНИКАНТА** (на материале англоязычного диалогического дискурса)

Рассмотрен механизм реперспективизации ситуации как средства выражения говорящим негативной оценки имплицитно. Обоснована сущность понятий перспективы и реперспективизации в коммуникации, выделены их типы и подтипы. На иллюстративном материале англоязычного диалогического дискурса рассмотрена реализация механизма реперспективизации ситуации с имплицитным выражением негативной оценки говорящего.

Ключевые слова: перспектива, реперспективизация, имплицитная негативная оценка, диалогический дискурс.

Kaminska M. Kyiv national linguistic university. **THE STUDY OF SITUATION OF REPERSPECTIVIZATION WITH INTERLOCUTORS' IMPLICIT NEGATIVE EVALUATION**

In the article the choice of activity-based approach to language as the methodology of the study of situation reperspectivization in dialogical discourse is substantiated. Within the framework of this approach such key notions of modern linguistics as discourse, cognitive activity, meaning, conceptualization, construal, speech activity, communicative activity are defined, and the peculiarities of linguistic objects choice and their research are presented.

In real communication interlocutors have quite different evaluation of communicative situation because of different *perspectives* – points of view about the situation. Therefore, they conceptualize, construct their expression and develop communication strategies differently. Pragmatic orientation to communicate cooperatively and saving positive «face» determines implicitness of speaker's negative evaluation of the situation, its fragment or the interlocutor's words or actions. We claim that in order to express negative evaluation and emotions caused by it, he focuses on a different aspect / aspects of the subject of the situation, that is, reperspectivizes it.

As English dialogue fragments prove, the interlocutor can successfully express his / her negative evaluation implicitly by a single operation of reperspectivization, or by combining several of them.

Key words: perspective, reperspectivization, implicit negative evaluation, dialogue discourse.

У світлі антропоцентричних мовознавчих досліджень сучасності вектором наукових розвідок наразі є діяльнісний підхід до мислення та комунікативної діяльності людини [1; 3; 4]. Об'єктом лінгвістичного дослідження при діяльнісному підході є дискурс, що охоплює розумову, мовленнєву і комунікативну діяльність у їх нерозривній єдності. Зокрема, імпліцитна реалізація комунікативних смислів все частіше привертає увагу дослідників ув'язку із визнанням високої концентрації останніх у повсякденному спілкуванні [1, с. 4]

Оцінка як процес становлення ціннісних відносин суб'єкта та об'єкта виступає невід'ємною частиною процесу відображення реальної буденної дійсності, має когнітивну природу. Людина неминує оцінює явища і факти дійсності, висловлюючи своє чи то позитивне, чи негативне ставлення до них, цей процес неодмінно знаходить свій відбиток у мові.

У полі зору нашого дослідження перебуває *негативна оцінка*, зокрема у *імпліцитній* формі вираження, тобто така, що містить додатковий, прихований або непрямий оцінний смисл, формально не виражене у семантиці мовного знака негативне оцінне ставлення суб'єкта, співвідносне із фоновими знаннями комунікантів та широким контекстом спілкування. Висловлення негативної оцінки трактуємо як емотивно-оцінні, оскільки у комунікативній взаємодії вони передбачають не лише раціональний (оцінний) компонент, але й емотивний, тобто негативний характер емоцій, а отже, і оцінки. Емоціями, що актуалізуються в процесі акту негативної оцінки, переважно є незадоволення, обурення, гнів, образа, зневага, роздратування, презирство.

Прагматична спрямованість комуніканта у діалогічній взаємодії підтримувати гармонійне спілкування детермінує дотримання кооперативного стилю спілкування, принципу ввічливості та прагнення «зберегти обличчя». Це, в свою чер-

гу, обумовлює оформлення свого мовлення таким чином, щоб завуалювати власну негативну оцінку, опосередковано донести до співрозмовника своє незадоволення, обурення, роздратування чи презирство та інші почуття, спровоковані негативною оцінкою комунікативної ситуації. За нашим спостереженням, одним із засобів імпліцитного вираження негативної оцінки комуніканта є *реперспективізація* предметної ситуації спілкування, тлумачення ключових механізмів якої і є *метою* нашої статті. *Завданням* даної розвідки є з'ясування суті та функціонування операції реперспективізації на матеріалі англомовного діалогічного дискурсу.

У когнітивній лінгвістиці термін *перспектива* використовують на позначення когнітивної здібності людини сприймати об'єкти з певної точки у просторі, а термін *перспективізація* – когнітивної операції конструювання ситуації з урахуванням такого чинника, як розташування суб'єкта у певній точці у реальному або символічному просторі [5, с. 86]. Спосіб перспективізації предметної ситуації відбивається у значенні мовної одиниці, що мовець обирає на позначення цієї ситуації або її фрагмента. Реперспективізація, відповідно, становить собою зміну у перспективі її спостереження [4, с. 23].

Враховуючи те, що у реальній комунікації предмет спільної уваги співрозмовників може отримувати доволі відмінні трактування внаслідок наявності у них відмінних *перспектив* – точок погляду на обговорювану ситуацію, згідно з якими вони концептуалізують її, конструюють висловлення і розробляють комунікативні стратегії [Там само, с. 31], припускаємо, що дані відмінності у діалогічній взаємодії можуть спричиняти негативну оцінку мовця. Негативна оцінка мовцем комунікативної ситуації, її фрагмента чи особи співрозмовника викликає розбіжність у думках (перспективах) мовців, що стимулює конструювання предметної ситуації згідно з власним баченням. Намагаючись продемонструвати своє негативне ставлення, комунікант інтерпретує ту саму ситуацію в інший спосіб таким чином, щоб співрозмовник мав змогу, за відсутності формальних експліцитних маркерів, зрозуміти імпліцитний негативно-оцінний смисл даної перспективи. Для цього він фокусує увагу на іншому аспекті / аспектах цієї предметної ситуації. Це стосується як змісту висловлення, так і його вербального та паравербального оформлення. Фрагмент діалогічного дискурсу, в межах якого відбувається реперспективізація ситуації, структурно дорівнює суміжній парі реплік, що визначаємо як структурно-інтеракційну одиницю, що складається із двох комунікативних ходів: репліки-стимулу / ініціативної репліки та репліки-реакції / респонсивної репліки.

Послугуючись методикою реперспективізації предметної ситуації в діалозі, запропонованою А. М. Пшеничних [4], тлумачимо *реперспективізацію* як дискурсне явище зміни перспективи висловлення, згідно з якою сприймається та портретується вербальними та паравербальними засобами та сама предметна ситуація чи її фрагмент; агентом реперспективізації виступає другий учасник діалогу, тобто продуцент ініціативної репліки задає перспективу розгляду предметної ситуації, а продуцент респонсивної репліки інтерпретує ту саму ситуацію в інший спосіб згідно з власною перспективою [Там само, с. 42]. Таким чином, у процесі реперспективізації мовець трансформує образ предметної ситуації, запропонований його співрозмовником, на такий, що передає негативне ставлення до даної ситуації імпліцитно, використовуючи низку когнітивних операцій. Залежно від того, який компонент аранжування поля огляду модифікує продуцент респонсивної репліки, ми, услід за А. М. Пшеничних, виділяємо *проті* операції реперспективізації, що розпадаються на *чотири підгрупи*: зміна точки огляду, варіювання відстані між точкою огляду та об'єктом концептуалізації, зміна стану точки огляду та реверсування напрямку сканування ситуації; та *комбіновані* операції реперспективізації відповідно. Розглянемо дане явище на прикладах.

Зміна точки огляду має місце у випадку, коли продуценти ініціативної та респонсивної реплік обирають відмінні позиції спостереження комунікативної ситуації. Цими позиціями можуть бути: місце у просторі, часова локалізація, фігура суб'єкта-концептуалізатора та обсяг інформації, актуалізованої мовним знаком. Розглянемо дані аспекти на прикладах:

«*Your son **took this step** for me with every good intention.*

«*Isn't that what **the road to hell is paved with?** (6, p. 209)».*

У цьому дискурсивному фрагменті мовці осмислюють своє *просторове розташування* в об'єктивному світі через абстрактні поняття. Чоловік намагається виправдати сина своєї дівчини, який без дозволу забрав його картини та відніс у галерею, аби їх оцінили професіонали. Жінка обурена таким вчинком сина та хоче покарати його. І хоча картини були дійсно високо оцінені, жінка засуджує спосіб, до якого вдався її син для досягнення цілі. В аналізованому прикладі реперспективізація ситуації спричинена зміною точки огляду схемного образу ШЛЯХ (PATH schema [5]). *Схемні образи* є простими когнітивними структурами, що формуються на основі перцепційного та сенсорного досвіду людини [Там само, с. 84]. Таким чином, метафорично вказуючи на кінцевий пункт шляху (*hell*), жінка висловлює осуд дій сина, незважаючи на благородні мотиви, які ним керували.

Зміна ракурсу бачення ситуації, що актуалізує імпліцитну негативну оцінку комуніканта, може бути також спричинена їхнім вибором відмінних *часових точок огляду*. Під час комунікативної взаємодії мовці експлікують власні перспективи інтерпретації ситуації, споглядаючи її із часових точок зору, локалізованих у минулому, теперішньому чи майбутньому:

*MR. CARSON: You can go. I will not withdraw my permission. But as you walk you might contemplate what it is **to waste a chance when it is given.***

*MRS. HUGHES: I suppose you **never** wasted a chance (7).*

Цей приклад ілюструє втілення несхвалення продуцентом респонсивної репліки слів продуцента ініціативної репліки за допомогою ретроспективної реперспективізації. Дворецький містер Карсон незадоволений витівкою лакеїв та радить їм подумати над своєю поведінкою, тим самим локалізуючи ситуацію у теперішньому часі. Натомість домогосподарка місіс Хьюз у відповідь дорікає дворецькому містеру Карсону через його прискіпування до лакеїв, та, використовуючи прислівник *never*, реперспективізує ситуацію, локалізуючи точку огляду у минулому досвіді самого дворецького. Такий напрямок розгляду ситуації виражає скептичне ставлення продуцента респонсивної репліки та виражає засудження за надто серйозного ставлення чоловіка до витівок молодих людей.

За точку огляду може також бути обраний *учасник комунікації*, що пропонує співрозмовнику зайняти позицію цього суб'єкта та подивитись на предметну ситуацію «його очима». Тобто акцент зміщується із локалізації суб'єкта безпосередньо на його особистість. Розглянемо приклад, що ілюструє даний аспект:

*ASSISTANT: You must be Sandy. Well, you missed the design meeting. **Miranda is very busy person.***

*SANDY: Oh, really? Is Miranda busy? Well, I would have been here on time if my ex-husband hadn't married a tween, or if my doctor had called in my child's asthma medication, or if my mother-mobile went faster than 4 miles per hour on the freeway. But I understand it. I get it. **Her time is very valuable. And she is very busy. My time is not** (10).*

Дизайнерка Сенді запізнилась на співбесіду із відомою телеведучою Мірандою Коллінз, та, намагаючись все ж зустрітись із нею, натикається на її асистента, яка перешкоджає їхній зустрічі у зв'язку із зайнятістю останньої. Через складний період у особистому житті це викликає обурення у Сенді і вона реперспективізує ситуацію, обираючи за точку огляду фігуру не Міранди, а себе, таким чином, про-

тиставляючи «свою» зайнятість зайнятості Міранди з її кількістю асистентів, менеджерів. Використовуючи умовне речення, Сенді перераховує фактори, через які вона запізнилась на співбесіду, надаючи в такий спосіб відмінну інтерпретацію поняття *busy*. Відтак, зміна фігури суб'єкта-концептуалізатора у даному дискурсивному фрагменті дозволяє виразити комуніканту роздратування та незгоду, й модифікує лексичну одиницю *busy* таким чином, що, на думку продуцента респонсивної репліки, має справжній сенс.

Це одним різновидом когнітивної операції зміни точку огляду предметної ситуації, що дозволяє мовцю висловити негативну оцінку, є розбіжність в *обсязі актуалізованої інформації*. Обсяг інформації (*score*) пов'язаний зі здібністю людини розглядати багатоаспектні об'єкти та зі своєї позиції фокусувати увагу на їх окремому аспекті. Даний різновид реперспективізації ґрунтується на когнітивному механізмі *профілювання* (*profiling*), під яким розуміють вибір домену, на тлі якого розуміється певна лексична одиниця чи конструкція [4, с. 67; 5, с. 95]. Використання у відмінних вербальних контекстах тієї самої лексичної одиниці, що профілюється відносно того самого домену, породжує розбіжності в конструюванні ситуації. Так, у прикладі нижче мовці актуалізують відмінне контекстуальне значення дієслова *to change*:

*MARY CROWLEY: We were so looking forward to meeting you, Mr. Branson. If you come with us, you can see your room and **get changed**, if you want to.*

*MR. BRANSON: And **what would I change into? A pumpkin?** (7).*

Родина аристократів запросила двоюрідного брата чоловіка однієї з дочок зупинитись у них на період хрещення дитини. Містер Бренсон, не маючи жодного відношення до аристократії та способу їх життя, ігнорує дотримання світського етикету та, прибувши до маєтку, прямує одразу до частини будинку, де живе прислуга. Дочка графа Мері спустилась аби переконати його піднятись до приготовленої для нього кімнати. Жінка використовує лексему *get changed*, актуалізуючи значення «переодягнутись», натомість чоловік реперспективізує ситуацію, висвічуючи інше значення лексеми *change* – «перетворитись». У сполученні із лексемою *pumpkin* чоловік посилається на загальновідомий сюжет дитячої казки, що створює гумористичний ефект та підкреслює різні щабелі соціального статусу мовців. Актуалізація відмінного значення однієї лексеми у розглянутому прикладі виражає зверхне та скептичне ставлення чоловіка до аристократичних звичаїв. Таким чином, реперспективізуючи ситуацію, чоловік не тільки глузує над господарями, а й негативно оцінює увесь стиль життя аристократичної сім'ї.

Друга група когнітивних операцій реперспективізації ситуації, що виражає негативну оцінку імпліцитно, спричинена **зміною відстані між точкою огляду та об'єктом концептуалізації**. Два типи цієї операції: *наплив* (*zooming in*) та *віддалення* (*zooming out*), які є відмінними способами фокусування уваги на деталях ситуації, здатні передавати негативне ставлення мовця.

Наплив передбачає зменшення дистанції між точкою огляду та об'єктом концептуалізації, що уможливує його детальний огляд. За нашим спостереженням, даний різновид реперспективізації є досить поширеним та дозволяє мовцю експлікувати мотиви негативного ставлення до предметної ситуації. Звернемось до прикладу:

*«Can't you just enjoy the party?» David says at breakfast, when I have complained once too often. «You like **parties**. Ignore **the other bit**».*

*«Ignore **the bit where you harangue our friends and neighbors in my kitchen about the homeless?**» (11, p. 134).*

Наведений дискурсивний фрагмент є прикладом різновиду напливу, а саме, *специфікації об'єкта*, що заснований на заповненні абстрактного абриса об'єкта

конкретними деталями. Чоловік організовує вечірку для друзів та сусідів з метою переконати їх допомогти бездомним людям. Дружина не поділяє його ініціативи та не схвалює його планів переконати запрошених надати прихисток бездомному у вільній кімнаті їх будинків. Таким чином, продуцент ініціативної репліки (чоловік) використовує іменник у множині *parties* та лексему *the other bit* для портретування ситуації, та конструює її як таку, що розглядається з віддаленої точки огляду. У респонсивній репліці мовець (жінка) реперспективізує ситуацію через специфікацію: вона зменшує дистанцію між точкою огляду й об'єктом концептуалізації, конструюючи його великим планом. Для цього вона модифікує лексичну одиницю *the bit* прийменниковою фразою *where you harangue our friends and neighbors in my kitchen about the homeless*. У такий спосіб жінка здійснює вплив на ситуацію, що її дратує, та, таким чином, висловлює осуд дій чоловіка.

Наплив також може здійснюватися внаслідок реперспективізації ситуації через *звуження меж об'єкта*. Даний різновид передбачає конструювання ситуації обома комунікантами як об'єкта з помітними межами:

«I think it's time», he said carefully after dinner one evening, «that we started our family. We've been married almost seven years».

«Well, not exactly. You were away at least five of them» (13, p. 568).

У двох репліках даного фрагмента предметна ситуація конструюється мовцями як обмежений об'єкт: чоловік вказує своїй дружині, що, на його думку, вже час їм заводити дітей, оскільки вони одружені вже сім років. Жінка здійснює вплив на фрагмент ситуації через уточнення: насправді чоловік був відсутній протягом п'яти років через участь у війні, таким чином звужуючи межі об'єкта розмови (шлюбу). Оскільки чоловік досить довгий час був відсутній, подружжю досить складно знайти спільну мову, а іноді жінці навіть здається, що її чоловік зовсім чужа людина. Відтак, реперспективізуючи ситуацію, жінка імпліцитно висловлює незгоду та негативне ставлення до рішення чоловіка, який, ігноруючи явні проблеми у взаєморозумінні та нехтуючи її думкою, самостійно приймає рішення, що стосується їх обох.

Віддалення – операція реперспективізації, в основу якої покладено когнітивний механізм, протилежний напливові: у разі напливу продуцент респонсивної репліки скорочує дистанцію між об'єктом концептуалізації і точкою огляду, а віддалення передбачає реперспективізацію ситуації збільшенням дистанції між точкою огляду та об'єктом. У результаті портретування ситуації чи її фрагмента дальнім планом конструюється більш великозернистий, абстрактний і розмитий образ об'єкта концептуалізації [4, с. 87]. Серед різновидів когнітивної операції віддалення, що імпліцитно виражають негативну оцінку мовця, ми виокремили такі:

Схематизація об'єкта, в основі якої перебуває абстрагування (abstraction): ігнорування конкретних характеристик об'єкта концептуалізації, коли в респонсивній репліці предметна ситуація чи її фрагмент виглядає як абрис, позбавлений деталей. Розглянемо приклад:

«Who'd listen to the ramblings of an old lady?» said Clarissa.

«Everyone listens to you» said Florence briskly, «they have to, they don't have much choice» (13, p. 3).

У прикладі наведено фрагмент розмови двох подруг Клариси та Флоренс, які спілкуються вже п'ятдесят років, а отже досконально знають одна одну. У розмові Клариса з долею самоіронії та вдаваної скромності запитує у подруги, чи хтось буде слухати балаканину бабусі (маючи на увазі себе). Флоренс реперспективізує ситуацію, збільшуючи дистанцію між точкою огляду та об'єктом концептуалізації. Для цього вона використовує інклюзивний квантифікатор *everyone* – «кожен, будь-хто» та продовжує думку, замінюючи його особовим займенником

they – «вони». Відтак, у респонсивній репліці мовець конструює більш схемний образ ситуації, коли у відповідь залишає поза фокусом уваги конкретну людину, концептуалізуючи її з віддаленої точки огляду. Таке конструювання ситуації дозволяє комуніканту (Флоренс) завуальовано висловити негативне ставлення до особливостей поведінки Клариси, жінки надзвичайної вроди, яка звикла змолоду бути завжди у центрі уваги та ніколи не лишалась осторонь будь-яких дискусій.

Розширення меж об'єкта полягає в тому, що продуцент респонсивної репліки збільшує дистанцію між точкою огляду та об'єктом концептуалізації і зумовлює розширення меж концептуалізації. Як і в ініціативній, так і в респонсивній репліках ситуація чи її фрагмент конструюються як обмежені сутності [4, с. 95]:

«I might go down and see Grace, and those heavenly boys of hers. I love little boys».

«You just love boys», said Florence, «of any size» (13, p. 478).

У даному фрагменті, як і в попередньому прикладі, розмова відбувається між подругами. Клариса повідомляє Флоренс про намір відвідати ще одну спільну подругу та її чудових маленьких дітей, яких вона дуже любить. В ініціативній репліці Клариса використовує словосполучення *little boys*, Флоренс реперспективізує ситуацію, розширюючи межі об'єкта концептуалізації, залишаючи лише іменник *boys* у множині, проте модифікує його словосполученням із неозначеним квантифікатором *of any size* зі значенням «будь-якого розміру». Таким чином, розширення меж концептуалізації у даному випадку вербально втілює негативне оцінювання великої кількості чоловіків у житті співрозмовниці, та імплікує певним чином легковажність жінки.

Третя група когнітивних операцій реперспективізації ситуації, що імпліцитно виражає негативну оцінку мовця, пов'язана із *станом точки огляду*, яка може бути фіксованою чи рухомою. Коли суб'єкт концептуалізує об'єкт зі статичної точки огляду, він може реперспективізувати ситуацію через сумарне сканування чи конструювати дію, обмежену суб'єктом концептуалізації (рефлексивна ситуація). Розглянемо докладніше ці типи когнітивних операцій, пов'язаних із *нерухомим станом точки огляду*:

Мовне втілення *сумарного сканування ситуації* в діалогічному дискурсі виявляється в редукуванні продуцентом респонсивної репліки декількох речень ініціативної репліки, в яких експлікується послідовний опис подій, до одного речення, що надає сумарний огляд подій, наприклад:

«I'm so tired of this, David. This rowing all the time. The silences. The atmosphere».

«Oh. That» (11, p. 5).

Кеті одружена із Девідом та має двох дітей, але жінці здається, що їх шлюб вичерпав себе, вона втомлена від постійних непорозумінь із чоловіком. Одного дня Кеті повідомляє Девіду, що хоче розлучитись, але чоловік не розуміє поведінки дружини. Кеті концептуалізує ситуацію з рухомої точки огляду та описує Девіду передумови свого рішення (*This rowing all the time. The silences. The atmosphere*). У респонсивній репліці Девід обирає віддалену фіксовану точку огляду ситуації у вигляді вказівного займенника *That*, завдяки чому всі дії, експліковані жінкою у ініціативній репліці, сумарно зводяться до однієї точки. Чоловік негативно оцінює дії та слова дружини та вважає її рішення безпідставним, адже, на його думку, будь-яке подружжя час від часу має непорозуміння та переживає кризу у стосунках. Отже, така реперспективізація дозволяє чоловіку продемонструвати осуд необдуманого та поспішного рішення розлучитись, та, на нашу думку, передає зверхнє ставлення чоловіка до прискіпувань з боку дружини.

Рефлексивна ситуація пов'язана із здатністю людини створювати візуальне сканування сцени, коли рух уваги комуніканта спрямовується від одного суб'єкта через його дію стосовно до іншого суб'єкта. Конструювання рефлексивної ситуації у мовленні втілюється у використанні комунікантами зворотних мовних конструкцій, де аргументні ролі предикатів кореферентні:

«*I'm sorry, I didn't want to embarrass you. If I knew you would come earlier...» started Emily.*

«*It's a pity you haven't thought about embarrassing yourself» I couldn't resist saying* (8, p. 46).

У наведеному прикладі мовцями є жінка та її шістнадцятирічна падчерка: повернувшись додому раніше із невдалої вистави, жінка та батько дівчини захопили її зненацька у досить пікантний момент побачення із хлопцем. Батько вражений та присоромлений такою поведінкою дочки у його домі. Ініціативна репліка Емілі містить незворотну конструкцію *to embarrass somebody* (бентежити, соромити когось), що активізує динамічне сканування ситуації: точка огляду рухається від дівчини (Емілі / *I*) до батька та мачухи (*you*). У респонсивній репліці той самий вислів *to embarrass* жінка сполучає зі зворотним займенником *yourself* (себе). Відтак, точка огляду лишається нерухомою: референт особи, яка ініціює дію, та яка її сприймає, збігаються. Дана реперспективізація дає змогу жінці присоромити дівчину та висловити осуд її дій взагалі, адже дівчина останнім часом дозволяє собі неприпустиму для її віку поведінку та маніпулює батьківською любов'ю до неї.

Рухома точка огляду дозволяє продуценту респонсивної репліки реперспективізувати ситуацію через зміну розташування точки огляду стосовно об'єкта концептуалізації. У результаті конструюється образ ситуації, який метафорично можна порівняти з «рухомим зображенням» [4, с. 109]. До операцій реперспективізації, обумовлених динамічним станом точки огляду, що імплікують негативне ставлення мовця, відносимо послідовне сканування ситуації та конструювання повторюваної ситуації. Розглянемо дані різновиди на прикладах:

«*Remember we're having dinner together with your dad.*»

«*Yeah, right, and afterward [we'll all sit around the campfire] [and roast marshmallows], [and sing songs], [and laugh at dad's funny stories]. Like we're one big happy family*» (12, p. 11).

У наведеному дискурсивному фрагменті розмови матері із дітьми продуцент респонсивної репліки – шістнадцятирічна Ронні – обирає рухому точку огляду та послідовно сканує ситуацію у проспективному напрямку концептуалізації подій. Мати нагадує сину та дочці, що вони збираються провести вечір із батьком, якого давно не бачили. Ронні ображена на батька, засуджує його поведінку та не спілкується з ним, тому у респонсивній репліці розгортає ймовірну послідовність подій з епізоду, який вербалізується у ініціативній репліці матері. *Послідовне сканування ймовірної ситуації* тут досягається завдяки розгортанню складносурядного речення, що складається із чотирьох епізодів, об'єднаних конектором *and* та категорії майбутнього часу. Дівчина досить детально сканує ймовірну ситуацію однієї щасливої сім'ї (*one big happy family*), якою, на її думку, їхня сім'я вже ніколи не буде. Відтак, слова дівчини звучать їдким сарказмом та виражають загальне неприйняття та негативне ставлення до ситуації, що склалася.

Конструювання *повторюваної ситуації* пов'язане з концептуалізацією ситуації з рухомої точки огляду та ґрунтується на метафорі ЧАС – ЦЕ ОБ'ЄКТ, ЩО РУХАЄТЬСЯ [4, с. 63]. Продуцент ініціативної репліки розглядає ситуацію з нерухомої точки огляду, натомість продуцент респонсивної репліки обирає рухому перспективу концептуалізації ситуації та конструює статичну сцену як динамічну,

що має рекурсивний характер. Саме рекурсивність ситуації викликає у мовця негативну оцінку:

«*Take a breath,*» *he says, «and know that this is temporary».*

«*I know,*» *she says. «Until the next time. And the next. And the next»* (8, p. 36).

У розмові з другом Енді зізнається як важко їй підтримувати гарні стосунки із падчеркою-підлітком, яка ревнує свого батька до нової дружини та постійно провокує її на сварки та істерики. Чоловік намагається підтримати жінку та концептуалізує ситуацію зі статичної точки огляду (*this is temporary*). У відповідь жінка реперспективізує ситуацію, конструюючи її динамічний образ за допомогою синтаксичного повтору (*the next time*), що інкорпорує повторюваний характер ситуації. Цей механізм дозволяє жінці продемонструвати відчай та роздратованість ситуацією, що склалась, та негативними стосунками із падчеркою, які провокують непорозуміння із чоловіком.

Четвертий різновид простих операцій реперспективізації – реверсування напрямку сканування ситуації передбачає концептуалізацію предметної ситуації обома комунікантами, які спостерігають її з рухомої точки огляду. Відмінності концептуалізації полягають у тому, що мовці обирають відмінні точки огляду, з яких вони починають рух крізь ситуацію, а також протилежні напрямки розгляду об'єктів [4, с. 56]. На нашу думку, ця відмінність часто базується саме на негативному оцінюванні мовцем ситуації чи певного об'єкта спілкування і дозволяє таким чином виразити дане ставлення у імпліцитній формі. Наприклад:

«*Well, you don't look quite convinced. But any man, Grace, who finds his fiancée in bed with someone else and still prefers marrying her to breaking it off – he is a bit odd, don't you think?»*

«*Yes,*» *said Grace, «a bit odd. And a bit odd of her to be in bed with someone else. Don't you think?»* (13, p. 482).

Сканування ситуації у зворотному напрямку досягається у наведеному фрагменті завдяки переставлянню місцями в реченні підмета і додатка, що зумовлює зміну їх граматичної форми. Грейс розмовляє із колишньою нареченою свого чоловіка Чарльза, з якою він та його сім'я зберегли гарні стосунки. Оскільки Клариса є жінкою надзвичайної вроди, Грейс не може зрозуміти, чому вони скасували весілля. Після довгих випитувань з боку Грейс, Клариса зізнається, що вона зрадила Чарльзу і сама була ініціатором скасування весілля, попри той факт, що чоловік був готовий закрити очі на зраду. Грейс неприємно вражена почутим і у відповідь реперспективізує репліку Клариси, концептуалізуючи ситуацію із вторинного фокусу (жінка), що інкорпорує протилежний напрямок розгляду ситуації порівняно із ініціативною реплікою. У ініціативній репліці Клариса намагається вказати Грейс, що для чоловіка не характерно вибачати жінці зраду перед самим весіллям, і, таким чином, натякає на те, що чоловікові було легше вибачити зраду, аніж скасувати церемонію весілля. У респонсивній репліці Грейс акцент зміщується із чоловіка (*he is a bit odd, who finds his fiancée in bed with someone else*) на жінку (*a bit odd of her to be in bed with someone else*) таким чином, що висловлення виражає не лише негативну оцінку та осуд дій та способу мислення продуцента ініціюючої репліки, але й відразливе ставлення до особистісних якостей Клариси як жінки.

Розглянуті нами прості операції реперспективізації із усіма різновидами надають комуніканту певний набір інструментів, за допомогою яких мовець може виразити своє негативне ставлення у імпліцитній формі. У корпусі емпіричного матеріалу наявні випадки, коли респонсивна репліка поєднує декілька простих когнітивних операцій. В даному випадку мовець здійснює операції реперспективізації комбінованого типу для розкриття негативних емоцій та почуттів. Розглянемо наступний приклад:

CAL: You think what you did out there is clever, do you?

ELI: You mean as opposed to what you were about to do with that bottle? (9).

Учасники діалогу – доктор Кел Лайтман – головний у світі спеціаліст по визначенню брехні і обману, який вивчає міміку обличчя і мову тіла для визначення не тільки самого факту брехні, а й її причини, та Ілай Локер – провідний дослідник в його команді. Кел займається розслідуванням, у ході якого наражає себе на небезпеку, проникаючи у банду зловмисників. Ілай рятує його від смерті раптовою появою, в той час як сам Кел намагався протистояти злочинцю із пістолетом за допомогою лише розбитої пляшки. В ініціативній репліці Кел прискіпується до Ілая, аби той не запишався своїм вчинком та вказує на необдуманість його вчинку (*You think what you did out there is clever, do you?*). Ілай обурений такою «вдячністю» Кела та у відповідь реперспективізує ситуацію, комбінуючи когнітивні операції двох різних типів: змінює точку огляду ситуації та здійснює на неї вплив. В ініціативній репліці Кел портретує ситуацію з позиції його співрозмовника – Ілая, використовуючи особовий займенник *you*, у респонсивній репліці Ілай також послуговується особовим займенником *you*, проте у референції до Кела, таким чином, змінюючи фігуру суб'єкта-концептуалізатора. Крім цього, Ілай здійснює вплив на окрему деталь ситуації через операцію висунення (*what you were about to do with that bottle*). Завдяки комбінуванню операцій чоловіку вдається перенести фокус уваги на співрозмовника та виразити недоречність його прискіпувань, а також вказати на необдуманість та легковажність його дій.

Отже, реперспективізація предметної ситуації комунікантами з імпліцитним вираженням негативної оцінки в діалогічному дискурсі може базуватись на концептуалізації об'єкта спілкування з рухомою чи нерухомою точки огляду. Цей тип операцій пов'язаний із когнітивними операціями впливу та віддалення, коли рухомий стан точки огляду передбачає її близьке розташування до об'єкта негативного ставлення та детальніше конструювання ситуації, а вибір нерухомої точки – її віддалене розміщення та більш абстрактний абрис. У випадку коли обидва комуніканта обирають рухому точку огляду для перспективізації подій, їх висловлення не відрізняються рівнем деталізації, але рух крізь ситуацію в певному напрямку з відмінних позицій, спричинений негативною оцінкою почутого, модифікує відмінності у конструюванні й вербальному оформленні висловлень.

Комунікант може висловлювати негативне ставлення як за допомогою однієї із розглянутих нами вище операцій, так і комбінувати їх у площині спілкування. Портретування однієї і тієї самої ситуації відмінними способами дозволяє мовцю точніше розкрити своє негативне ставлення, що експлікується через зміну перспективи спостереження даної ситуації. Таким чином, як ілюструють приклади англійського діалогічного дискурсу, за допомогою простих та комбінованих операцій реперспективізації ситуації комуніканти можуть висловити негативну оцінку імпліцитно, виражаючи широкий спектр почуттів від негативного подиву та роздратування до обурення, осуду та відрази. Результати дослідження підтверджують тісну кореляцію когнітивної, мовленнєвої та комунікативної діяльності людини. Перспективою подальших розвідок вбачаємо у подальшому вивченні стратегічних дій співрозмовників у ситуації із імпліцитним вираженням негативної оцінки та емоцій.

Бібліографічні посилання

1. Безугла Л. Р. Вербалізація імпліцитних смислів у німецькомовному діалогічному дискурсі / Л. Р. Безугла. – Х. : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2007. – 332 с
2. Дементьев В. В. Непрямая коммуникация / В. В. Дементьев. – М. : Гнозис, 2006. – 376 с.

3. Морозова О. І. Діяльнісний стиль мислення у лінгвістичних дослідженнях / О. І. Морозова // Вісник Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. – 2008. – № 811. – С. 41–45.
4. Пшеничних А. І. Реперспективізація предметної ситуації в англійському діалогічному дискурсі (на матеріалі мультимедійних ігрових кінофільмів) : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Пшеничних Анастасія Миколаївна. – Х., 2011. – 327 с.
5. Langacker R. W. Grammar and Conceptualization / R. W. Langacker. – Berlin, N. Y.: Mouton de Gruyter, 2000. – 430 p.

Джерела ілюстративного матеріалу

6. Carol Matthews. All you need is love / Carol Matthews. – Headline publishing group, London, 2008. – 404 p.
7. Downton Abbey : [TV series] : directed by Brian Percival. – ITV Studios, 2012. – Season 3, Episode 7. – 66 min.
8. Jane Green. The patchwork marriage / Jane Green. – Penguin books, London, 2012. – 392 p.
9. Lie to me [TV series] : created by Samuel Baum – Imagine television, 2011. – Season 3, Episode 2. – 43 min.
10. Mother's day : directed by Gary Marshall. – Capacity Pictures, 2016, – 118 min.
11. Nick Hornby. How to be good / Nick Hornby. – Penguin books, London, 2001. – 244 p.
12. Nicholas Sparks. The last song / Nicholas Sparks. – Sphere, London, 2010. – 390 p.
13. Penny Vincenzi. Forbidden places / Penny Vincenzi. – Headline review, London, 2006. – 625 p.

References

1. Bezugla, L. R. (2007), *Implicit meanings verbalization in the German dialogue discourse [Verbalizacija implicytnykh smysliv u nimec'komovnomu dialogichnomu dyskursi]*, KhNU named after V. N. Karazin, Kharkiv, 332 p.
2. Dement'ev, V. V. (2006), *Indirect communication [Nepriamoja kommunykacyja]*, Gnozys, Moscow, 376 p.
3. Morozova, O. I. (2008), “Activity-based approach in linguistic studies”, *Kharkiv national V. N. Karazin university herald [Dijal'nisnyj styl' myslennja u lingvistychnykh doslidzhennjah]*, № 811, pp. 41–45.
4. Pshenychnykh, A. M. (2011) *Situation of reperspectivization in the English dialogical discourse (based on multimedia films): dissertation [Reperspektivizacija predmetnoi' sytuacii' v anglovnomu dialogichnomu dyskursi (na materiali mul'tymedijnykh igrovyyh kinotvoriv): dys. ... kand. filol. nauk]*, Kharkiv, 327 p.

Надійшла до редакції 18.01.2017

УДК 811.161.2'373.612.2

М. С. Ковальчук, В. С. Алексеев

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

МЕТАФОРИЧНА КОГЕЗІЯ У ПРОЗІ ЛІНИ КОСТЕНКО

Досліджено засоби метафоричної когезії в романі Ліни Костенко «Записки українського самашедшого», розкрито взаємодію метафоричних концептуальних зв'язків із ключовими словами «історія», «метафора», «Майдан», «Україна» та ін., що слугують створенню цілісності тексту.

Ключові слова: метафора, розгорнута метафора, метафорична когезія, текстотвірна функція, зв'язність, лексичні репрезентанти метафор.

Ковальчук Н. С., Алексеев В. С. Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара. **МЕТАФОРИЧЕСКАЯ КОГЕЗИЯ В ПРОЗЕ ЛИНЫ КОСТЕНКО**

Исследованы средства метафорической когезии в романе Лины Костенко «Записки украинского самашедшого», раскрыто взаимодействие метафорических концептуальных свя-